

Curial e Güelfa, edició crítica de Ramon Aramon i Serra, text revisat per Joan Santanach, Amadeu-J. Soberanas i Jaume Torró, estudi i notes de Lola Badia i Jaume Torró, Barcelona, Editorial Barcino, 2018, 451 pp.

Curial e Güelfa, versió de Lluís-Anton Baulenas, Barcelona, Editorial Barcino, 2018, 141 + 216 + 179 pp.

Kálmán FALUBA

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Les dues noves edicions del *Curial e Güelfa* s'inscriuen en dues col·leccions prestigioses de l'editorial Barcino: la primera és el volum 38 de la sèrie "Autors Medievals", ramificació d'"Els Nostres Clàssics", el primer volum dels quals (*Lo somni* de Bernat Metge) aparegué al llunyà 1925, mentre que la segona és el número 13 de "Tast de Clàssics", col·lecció engegada el 2011 amb poemes de Jordi de Sant Jordi, en versió modernitzada de Carles Duarte. Les dues edicions que passarem a ressenyar tenen, no cal dir-ho, característiques i objectius ben diferents: la primera vol ser un reflex fidedigne de l'únic manuscrit de l'obra, a què afegeix notes i comentaris; la segona vol fer assequible el text per a lectors actuals no especialitzats.

Al llarg dels dos decennis passats, la novel·la *Curial e Güelfa* s'ha convertit en una mena de *best-seller* editorial. Entre 2007 i 2018 n'han aparegut tres edicions crítiques: la d'Antoni Ferrando (2007), la de Lola Badia i Jaume Torró (2011) i finalment la de Ramon Aramon i Serra (2018). Aquesta última és, en realitat, una reedició, ampliada i millorada, de la que havia vist la llum en tres volums, sortits, respectivament, el 1930, 1931 i 1933. Completa la llista de les edicions crítiques la modernització de Lluís-Anton Baulenas, basada en la versió de Ramon Aramon. En la ressenya que segueix donarem notícia de la collita de 2018, o sigui, de la reedició del *Curial* de Ramon Aramon i la modernització feta per Baulenas. En la primera part del nostre escrit compararem el *Curial* dels primers anys 30 amb el del 2018 (designats com a Aramon¹ i Aramon²), i en la segona analitzarem, ni que sigui succintament, la modernització.

La primera diferència destacable entre Aramon¹ i Aramon² és el format: passar de dotzau a octau ha permès encabir en un únic volum els tres de la primera edició, malgrat les ampliacions que comentarem més endavant. Una altra conseqüència del canvi de format és que les notes, que en Aramon¹ anaven al final del volum III, passen ara a peu de pàgina, cosa que en facilita en gran mesura la consulta.

Aramon² conté, a més del text de la novel·la, tres escrits introductoris i un ric aparat filològic final. Encapçala la part introductòria una nota de Joan Santanach, director editorial de Barcino, seguida per la breu *Notícia preliminar* del mateix Aramon, de l'any 1930, de la qual Santanach afirma que és «testimoni significatiu de la comprensió que aleshores es tenia de la novel·la» i, al mateix temps, «una molt bona primera aproximació a l'obra» (p. 6). En les pàgines 13-45 trobem, amb el títol *Més de cent anys d'estudis sobre Curial e Güelfa*, una anàlisi aprofundida de Lola Badia i de Jaume Torró, anàlisi que intentem resumir.

Badia i Torró estructuren el seu estudi introductor en vuit apartats, el primer dels quals planteja l'espínós tema de l'autoria. Després de repassar les propostes fetes fins ara (inclosa la d'Abel Soler, del 2017) no troben «proves concloents i definitives» a favor de cap d'elles. El segon apartat estableix que el *Curial* devia ser escrit en el període que va de 1442 a 1453. A l'apartat següent es ressenyen els estudis dedicats a la llengua (i el lloc d'origen) de l'autor, «una qüestió de difícil solució», com diuen Badia i Torró. Al final de l'apartat citen un tros relativament extens d'un estudi de G. Colón, M.-P. Perea i H. Ueda, aparegut el 2012 a les planes de «Vox Romanica», amb la conclusió del qual semblen identificar-se: «l'estudi lingüístic situa la llengua del *Curial* més aviat cap al sud del territori occidental [de Catalunya], possiblement en una zona de transició, fet que podria justificar la presència d'alguns valencianismes» (p. 20).

A continuació es recapitula el que se sap a hores d'ara sobre la formació de l'autor i sobre «els presumptes defectes de composició de l'obra». En front del mateix Aramon, que en la seva *Notícia preliminar* retreu al *Curial* «poc art de composició, narració interrompuda dels fets, caràcters psicològics descურats, artifici del diàleg», els nostres prologuistes afirmen que «avui es considera el *Curial e Güelfa* una novel·la curosament construïda per un Anònim que reflexiona sobre la composició literària i les seves funcions» (p. 21).

Un apartat de tres pàgines, el cinquè, es dedica a la presentació d'una obra primerenca de Boccaccio, el *Filocolo*, que, a l'entendre dels prologuistes, és «una pedrera de materials per a l'Anònim» (p. 24), afirmació que reapareix, ampliada, a la pàgina 31 («aquesta obra de Boccaccio és una pedrera per a l'Anònim: en treu elements estructurals, motius narratius, matèria poètica, apunts erudits i teoria literària»). La importància atribuïda per Badia i Torró al *Filocolo* queda reflectida també per les notes que acompanyen el text del *Curial* en Aramon²: n'hi ha 19 que el mencionen, mentre que en Aramon¹ les notes que s'hi refereixen són només 5.

L'apartat més llarg de l'escrit introductor d'Aramon² examina, en quatre subapartats, les fonts i la poètica de l'autor del *Curial* (p. 25-37).

Les fonts cronològicament més reculades són el llegat trobadoresc, les cròniques catalanes, el *Lançalot* i el *Tristany*, seguides per Boccaccio, Dante i Petrarca, representants d'aquella «reverenda letradura» que voldria imitar l'autor. A continuació s'examina la presència dels clàssics llatins, entre els quals destaca Virgili, per a passar finalment a les fonts que condueixen al tema troià, la més important de les quals és la traducció catalana de la *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne en la versió catalana de Jaume Conesa.

El setè (penúltim) apartat de la introducció de Badia i Torrò, es dedica a l'estil de la novel·la. S'hi destaca que els estudis posteriors no han posat en qüestió aquella «elegància d'elocució» a què va al·ludir Ramon Aramon en 1930 comparant el *Curial* amb el *Tirant*. En la mateixa línia, en aquests últims decennis s'ha constatat que mentre l'autor del *Curial* reescriu «de cap i de nou» els fragments manllevats a les seves fonts, Martorell els incorpora modificant-los mínimament. Però la constatació més important de l'apartat segurament és aquesta: «La llengua de l'anònim es pot definir com un “vulgar il·lustre” de gust cortesà, allunyat de tot localisme» (p. 39). A continuació es fa referència a construccions d'encuny llatí del text, a la presència d'elements no catalans (francesos, italians), al paper de l'humor i a l'ús de proverbis i frases fetes.

L'erudit estudi de Lola Badia i Jaume Torrò es tanca amb la caracterització de l'únic manuscrit de l'obra, amb la llista de les edicions i la de les traduccions. Aquesta última conté dades de les versions en alemany, anglès, castellà, francès, italià i portuguès, la majoria publicades en els dos darrers decennis.

El text del *Curial e Güelfa* ocupa les pàgines 49-402 del volum. Ramon Aramon, contràriament a Rubió i Lluch i Miquel i Planas, va dividir la novel·la en capítols que corresponen només parcialment a la divisió en apartats del manuscrit, separats amb espais en blanc. El resultat d'aquest procediment és que l'edició d'Aramon, tant la primera com la segona, conté força menys capítols que les altres dues (i també la de Ferrando): els tres centenars d'aquestes es redueixen a 112. Cada capítol rep un títol concís, posat entre claudàtors, títols que coincideixen entre Aramon¹ i Aramon². Com a novetat, Aramon² dona als capítols una numeració contínua (sense numerar els tres pròlegs), com numera també les línies de cada capítol. Les remissions es fan a capítols i línies, indicats per xifres aràbigues separades per un punt.

Les notes a peu de pàgina són de dues menes: les que assenyalen incidències textuais del manuscrit (trossos intercalats, ratllats, raspats, etc. i eventuais esmenes) i les que es refereixen al contingut, aclarint-lo, contextualitzant-lo, comentant-lo. Com que es tracta d'un manuscrit fet amb cura,

ben conservat i ben llegible, les esmenes exigides pel sentit són poc nombroses: Aramon² en proposa una quarantena, més de la meitat executades ja per Aramon¹, tot i que no sempre fetes constar en nota. Els curadors d'Aramon² escasses vegades han hagut de qüestionar les lectures de la primera edició. N'hi ha alguna, com és un *no* omès per Ramon Aramon en llegir l'antepenúltima línia del foli 21r: Aramon¹ posa «Melchior de Pando se temia molt que Curial no hauria cara per dir al duch de Baviera», i Aramon² rectifica en «... per dir *no* al duch ...». Un cas de lectura rebutjada és *cimbre*, que Aramon² substitueix per *timbre* en la frase «qui guerra vol, no deu portar timbre d'oliva» (81.185-186), justificant-ho amb raons paleogràfiques i amb el testimoni del DCVB d'Alcover i Moll i el DECLC de Joan Coromines, eines de les quals no podia disposar Ramon Aramon als primers anys 30 del segle XX. Un altre cas de proposta de lectura (i d'interpretació) divergents entre Aramon¹ i Aramon² es dona a propòsit d'una paraula que apareix al foli 85v del manuscrit en dues variants: *flauges* i *flages*: el primer les iguala en *flages*, i interpreta el mot com a 'franges', el segon proposa *flauges*, amb els dos sentits de 'flabiols' i 'fantasies, imaginacions', basant-se en l'entrada *flauta* del DECLC de Coromines (p. 193, nota).

Les diferències més cridaneres i més nombroses entre les dues edicions s'observen en les notes de contingut, i no podia ser d'una altra manera si considerem la ingent quantitat d'estudis dedicats al *Curial* des de l'aparició d'Aramon¹, estudis les dades dels quals estan recollides en les *Referències bibliogràfiques* d'Aramon² (p. 409-426). A tall d'exemple, citem el cas de la «taula de Perusa» (Aramon¹, vol. II, p. 232; Aramon², 61.138), a la qual, segons el text de la novel·la, no podrà seure el Sanglier vençut per Curial. Ramon Aramon, en la nota corresponent (vol. III, p. 268) suggereix buscar el sentit d'aquesta expressió «en la literatura italiana del temps», i en la seva ressenya sobre l'edició de Miquel i Planas afirma que «*Perusa* no puede ser otra cosa que la ciudad italiana de Perugia» (RFE, XXI, 1934, p. 409). La proposta d'Aramon², basada en una publicació de 1936 d'Amédée Pagès, no admet dubtes: «La "taula de Perusa" és una referència irònica a l'orde militar dels cavallers teutònics de Prússia, que al segle XV lluitaven contra els turcs» (p. 246, nota). Una quantitat considerable de les notes d'Aramon² és deutora d'obres de Martí de Riquer, dedicades a temes de la cavalleria medieval, inclosa l'heràldica: només al *Llibre I* n'hem trobat onze. Naturalment, no totes les notes d'Aramon¹ han perdut la seva validesa, ans al contrari: n'hi ha que han passat intactes a la segona edició, com per exemple les de les pàgines 116-117 i 121, la primera de la pàgina 166, o la segona de la pàgina 291.

Per a detectar diferències entre els criteris d'edició d'Aramon¹ i Aramon², hem comparat sis folis del manuscrit (8, 14, 21, 94, 130, 181) amb el text de les dues edicions. A més de minúcies més aviat insignificants (Aramon¹, *França*, Aramon², *Ffrança*; Aramon¹, *ací*, Aramon², *açi*), hi ha canvis considerables en l'ús de la dièresi i de l'accent, el punt volat i l'apòstrof. Vegem-ne exemples (la fletxa vol dir 'passa a'). Pas de punt volat a apòstrof, supressió del punt volat, canvi de posició de l'apòstrof: *del adulteri* → *de l'adulteri*, *al emperador* → *a l'emperador*, *al hostal* → *a l'hostal*; *que·l anar* → *que l'anar*, *que·l haraut* → *que l'haraut*, *que·l hagueren* → *que l'hagueren*, *mirava·ls* → *mirava'ls*; *qui·us ha fet home* → *qui us ha fet home*, *la·y atorgà* → *la y atorgà*; *se'n anaren* → *se n'anaren*. En el cas de *la mi'amor* → *la mi-amor* (al manuscrit foli 181v, línia 4, *la miamor* 'la mia amor') no veiem clar quina de les dues solucions és preferible. La *y* rep dièresi per a assenyalar que es tracta d'una vocal plena, sigui tònica o àtona: *oydes* → *oÿdes*, *preyquen* → *preÿquen*, *rayls* → *raÿls*, *traydor* → *traÿdor*, a més d'una sèrie d'imperfets avui rizotònics, com ara *caye* → *caÿe*, *deyen* → *deÿen*, *feya* → *feÿa*, *seyen* → *seÿen*, *veya* → *veÿa*. Entre les paraules que reben accent en Aramon² destaca la *a* auxiliar ('ha'): *m'a nodrit* → *m'à nodrit*, *refredar s'a d'ell* → *refredar-s'à d'ell*. Constatem que el nom de la donzella tunisiana *Camar* passa a ser *Càmar* (no n'hem trobat la justificació) i que *philòsof* perd l'accent (66.72), fet que els curadors d'Aramon² deixen sense comentari, però que és conforme amb allò que en diu el DECLC (vol. III, p. 1033A, línies 31-40).

La confrontació de trossos del manuscrit amb Aramon² ens ha permès de detectar una errata molesta. Es tracta de *veuen* per *veen* (44.31, foli 94v), que sembla ser una modernització involuntària, confusionària per al lingüista, perquè al manuscrit sí que apareixen *deuen*, *beuen*, *viuen*, amb arrels llatines acabades en *-b* o *-v*, però no hi consten *veuen*, *diuen*, *cauen*, amb arrels d'una altra mena. En cas d'una reimpressió caldrà corregir aquesta lectura errònia.

L'aparat filològic final (p. 403-445) comprèn una llista d'abreviatures, una exhaustiva (i per això extensíssima) bibliografia que ja hem esmentat, un glossari i un índex onomàstic de topònims i antropònims, que manca en Aramon¹, i que és molt d'agrair. Al glossari figuren alguns mots que es comenten també en les notes, com són ara *abur*, *albines*, *buç*, *espassa*, *flauges*, *integument*, *oves*, *restell*, *varvessor*. Aquesta duplictat planteja la pregunta de si no seria convenient renunciar a la llista final de "mots difícils", i passar a les notes tota la informació que s'hi refereix, tot sabent que això trencaria amb una tradició gairebé centenària.

Els tres volums en dotzau del *Curial* aparegut dins la col·lecció “Tast de Clàssics” s’obren amb la introducció del responsable de la modernització, l’escriptor Lluís-Anton Baulenas (p. 7-20). A l’inici mateix, Baulenas qualifica el *Curial e Güelfa* de «novel·la cavalleresca d’amor, joia de la literatura medieval catalana», que calia aproximar a la llengua actual per a eixamplar-ne d’aquesta manera el nombre de lectors. La modernització, se’ns diu, vol conservar «una mica del ritme i de la flaire de l’original». Després d’una breu, però molt suggestiva descripció de l’atmosfera de la novel·la, la introducció toca, en una extensió de tres pàgines, dos temes: el manuscrit (l’absurda idea de la falsificació per Milà i Fontanals hi és exposada amb fina ironia) i l’autoria. Pel que fa a aquesta, Baulenas, tot mencionant la proposta d’Abel Soler (segons la qual l’autor és Enyego d’Àvalos) afirma que «ara per ara el *Curial* continuarà sent oficialment anònim» (p. 11).

Un cop resumida la trama (p. 11-13), Baulenas recalca la gran versemblança que la novel·la ofereix al lector «malgrat els inserts erudits», i enumera episodis que provenen que «el protagonista és un personatge de carn i ossos que viu situacions raonablement versemblants i estrictament “humanes”» (p. 14). Pel que fa l’estil de la novel·la, la introducció destaca que l’autor busca la màxima possibilitat expressiva, i per a aconseguir-la se serveix tant de construccions artificioses i erudites com de locucions i refranys de to col·loquial, afegint-hi ironia i humor. En unes dues pàgines escasses, Baulenas compara el *Curial* i el *Tirant*, i constata una gran diferència: el primer és, abans que res, la història d’un amor, el segon, la d’un cavaller. El *Curial*, conclou, bàsicament és «un recull de les anades i vingudes dels dos enamorats» (p. 18).

En la part final de la introducció, Baulenas indica que la seva modernització es basa en el text de la primera edició de Ramon Aramon i Serra (el nostre Aramon¹), a la qual ha afegit, per facilitar la comprensió del text, la primera estrofa de la cançó provençal *Atressí com l’aurifany*, atribuïda per la novel·la a Curial, però que no figura en el manuscrit. Les últimes línies de la introducció contenen les dades de les traduccions castellana, francesa, anglesa i alemanya del *Curial*.

El *Curial* modernitzat té la mateixa divisió en 112 capítols que les dues edicions d’Aramon, i conserva també, amb algun retoc insignificant, els títols d’aquests capítols. Com és habitual als volums de la col·lecció “Tast de Clàssics”, la versió de Baulenas manca de notes que ajudin la comprensió del text, com manca també de tot aparat filològic.

A continuació, comparant trossos de l’edició crítica amb els corresponents fragments de la modernitzada, intentem esbrinar en què ha consistit la tasca modernitzadora de Baulenas. Hem d’advertir, ja d’entrada, que la

versió modernitzada empra la variant central (*grosso modo*, barcelonina) del català actual, per tant els verbs regulars tenen la desinència *-o* en la primera persona del present d'indicatiu (*suplico*, i no *suplic*, *suplique* o *supliqui*), el subjuntiu es forma amb *-i-* (*permetis* i no *permetes*; *manassis* i no *manasses* o *manares*), el perfet simple (*vingué*) és del tot excepcional, els possessius femenins d'un posseïdor són *meva*, *teva*, *seva* i no *meua*, *teua*, *seua*, etc.

Pel que fa al lèxic, s'eviten els mots caiguts en oblit o que tinguin un aire arcaïtzant (si més no a Barcelona): *amar* → *estimar*; *frare*, *sor* → *germà*, *germana*; *jorn* → *dia*; *lletra* → *carta*; *nafra* → *ferida*; *plegar* → *arribar*; *romandre* → *quedar(-se)*; *sageta*, *treta* → *fletxa*; *sinestre* → *esquerre*, etc.

Del camp de la morfologia nominal destaquem la modernització del sistema de possessius. Els singulars tòncics del manuscrit són *meu*, *mia*; *teu*, *tua*; *seu*, *sua*, dels quals se salven els masculins, mentre que els femenins queden substituïts per les formes analògiques actuals *meva*, *teva*, *seva*. Les formes àtones *mon*, *ma*; *ton*, *ta*; *son*, *sa*, que en el text medieval poden acompanyar qualsevol substantiu (*mon servei*, *ton fet*, *tos membres*, *son cor*, *sa persona*, *sos principis*), en la versió modernitzada queden reservades per als termes de parentiu, i en això Baulenas és pràcticament conseqüent (*ton pare / fill / marit / cosí* etc.). L'alternança de la forma tònica amb l'àtona en *la seva esposa i sa germana* (modernització de seqüència recurrent *sa muller e sa sor*) es deu segurament a la voluntat d'evitar la repetició. Al text medieval el possessiu *llur* té una sorprenent vitalitat, però de les seves dotzenes d'ocurrències sembla que només se'n queda una: *a llur parer* (vol. III, p. 156).

Al sistema verbal crida l'atenció l'eliminació radical del perfet simple, hegemònic al text medieval (*començà* → *va començar*, *partiren* → *van partir*, *respòs* → *va respondre*, *foren* → *van ser*, etc.), fins al grau que casos com *vingué* (vol. I, p. 42) o *tingueren* (vol. III, p. 161) són del tot excepcionals. També es rebutja el condicional en *-ra*: *haguera pensat* → *hauria pensat*, *vírats* → *hauríeu vist*, *fora estat* → *hauria estat*.

Passant a la sintaxi, notem que l'autor del *Curial*, seguint la tendència llatinitzant dels seus models italians, sovint col·loca el verb en posició final, mentre que la versió moderna de Baulenas prefereix la construcció autòctona, l'única que avui sona natural: *la següent visió los aparech* → *els va aparèixer la següent visió*; *a la Güelfa parlà* → *va parlar a la Güelfa*. Un altre llatinisme de l'original, esmenat per l'adaptador, és l'ús (i abús) de les formes no personals dels verbs en casos en què el parlant espontani usa el verb conjugat: *sperant cantaven* → *cantaven mentre s'esperaven*; *havia per clar Curial ésser mort* → *estava segura que Curial era mort*; *fist estar Curial en catiu* → *vas fer que Curial estigués captiu*. Se salva el participi en funció

de subordinada temporal d'anterioritat, però rep un complement anteposat: *rebuda la letra* → *un cop rebuda la carta*; *venguts los catius* → *un cop arribats els captius*.

Després d'haver presentat aspectes de la modernització del text medieval, hem de preguntar-nos si Josep-Anton Baulenas ha complert la promesa inicial de conservar «la flaire de l'original». Pensem que sí, gràcies a certs tocs arcaïtzants del lèxic, com és ara l'ús de les paraules *batalla* i *lliça* en el sentit de 'combat, duel', la conservació d'*hospital* per 'asil, refugi' o el manteniment de *ministrers* en un context en què queda clar que es tracta de 'músics'. Sentim «la flaire de l'original» també en l'ús gairebé conseqüent dels possessius àtons amb els noms de parentiu, en les parelles d'adverbis de tipus *rudement i grossera*, *suaument i lleugera*, o en la concordança del participi amb complements directes pronominals femenins en els perfets amb l'auxiliar *haver* (*l'havien acusada, si jo les hagués servides*).

La reedició del *Curial* dels primers anys 30 del segle passat, com també la seva pulcra modernització recent, són un digne i merescut homenatge a Ramon Aramon i Serra (1907-2000), filòleg que acabat de sortir de la Universitat fou capaç d'editar mestrívolament un extens text medieval. És de lamentar que els atzars de la història catalana del segle XX impedissin que el seu talent es desplegués plenament i donés tots els fruits de què hauria estat capaç en condicions més favorables.